

הקדוש. וכל נסיונות המכחישים להוכיח שכל מסורת הקבר בישראל התחילה אחרי ביאת הממלוקים נדחו ע"י עשרות הוכחות, כי המסורת לא "נוצרה" על ידי "שרשרת טעויות" כברבורי הבורים, אלא "נמסרה" על ידי "שרשרת הדורות" באמת ובאמונה.

על דברי ר' בנימין מטודילה

על סיפורו של הנוסע ר' בנימין מטודילה "שהצלבנים כשבאו לארץ ישראל מצאו את קברו של שמואל ברמלה והוליקוהו לשילה הקרובה לירושלים שתי פרסאות ובנו עליה במה גדולה וקראו אותו ש' שמואל דשילה עד היום הזה", אין צריך להאריך, שיש ע"ז הסכמה פה אחד גם מכל החוקרים שאין שום שמץ של אחיזה על כל הסיפור, והוא אינו כותב איזה בדאי סיפור לו בדמות זו, ומכל המובנים אין לה שחר, ראשית שכבר הובא הרבה מקורות שמאות שנים לפני זה כבר נקרא ע"ש שמואל ואף ציינו שם קברו של שמואל וגם העיר רמלה עדיין לא נוסדה בעולם עד ד' אלפים תע"ז, וגם הכומר הרוסי מנוסעי הצלב כותב בסמוך לכניסת הצלבנים לארץ, ומובא לעיל, שכאן הוא קברו של שמואל ואינו מזכיר שום דבר מהסיפור, ואינו קורוהו שילה, ואדרבה הוא כותב ששם היה ביתו של שמואל ועירו, וגם קורוהו "ארמתם" דהיינו "רמתים". וברור שלא שייך להעלות על הדעת שום פרט מהסיפור, לא רק שלא היה ולא נברא אלא גם שלא היתה כלל שמועה כזאת בזמנם.²⁵ אכן את המציאות רואים בדברינו ששם היה מקובל לקבר שמואל הנביא.

1234567 n"ח

על דברי בעל תבואות הארץ

ר' יהוסף שווארץ ז"ל בספרו "תבואות הארץ" היה מאלו שכתבו נגד המקום המקובל למקום קברו של שמואל הנביא, אך כאשר מעיינים בספרו רואים בבירור שכתב זאת מחסרון ידיעות היסטוריות, ובודאי גם לא ידע מכל המקורות של גדולי עם ישראל במשך הדורות. וכל הוכחותיו אין להם שורש וענף, רובם הם ראיות להיפך ומיעוטם הם סתם דברים בלי שום ראיה.

עיקר ערעורו הוא מפני שחשב שהכל התחיל בימי הצלבנים, ועשה "פלגין דיבורא" על סיפורו של ר' בנימין מטודילה שהובא לעיל, היינו שהאמין למה שסיפר שהצלבנים הם שקראו את שם המקום על שמו של שמואל, ולא האמין למה שסיפר שהביאו שם את שמואל וקברוהו שם, וקורא ע"ז תגר שזה דברי הבל.

וכך כותב שם (עמ' קצא): ובפי כל יושבי הארץ וכו' ומראים שם ציון שמואל הנביא וכו', ויסוד ושורש לדבר זה וכו' הוא מזמן ממשלת הנוצרים בארץ והם הרסו ובנו ויקראו להם שמות כשמות אשר עלו על רוחם, ואמרו שלקחו שמואל הנביא מרמה בהר אפרים והביאוהו לשילה ויקברו אותו שם ובנו עליה בית תפילה ויקראוהו על שמו עד היום הזה, כן כתב ר' בנימין בעל המסעות²⁶. ע"כ. ואח"כ מוכיח מהרמב"ן שלא שם לבו לדברי ההבל שאמרו, שהביא ר' בנימין בעל המסעות.

25 גם נמצא חותם מזמן הצלבנים שהיה שייך לאותו המנזר בראש ההר נבי סמואל, וכתוב עליו בלטינית "חותם הקדוש שמואל", ובו תבליט של אדם עומד לפני אדם אחר הנושא כתר על ראשו, וזהו תיאור דמותו של שמואל כשמתיר את שאול למלך, חותם זה הוא הוספת נדבך לעובדא שגם אצל הצלבנים היה ברור שהמקום הזה הוא הרמה של שמואל ששם היה ביתו, ושם משח את שאול למלך ויצק שמן על ראשו, ושם נקבר ביום פטירתו.

ולגבי הס"ת המפורסמת שכתוב עליה שהיא מבית הכנסת אשר על קברו של שמואל הנביא משנת ד' אלפים תשע"ז (לפני כאלף שנים) יש מחלוקת בין ההיסטוריונים על אמינותה, ואכ"מ. גם בהקדמתו הראשונה לספרו רואים שחשב שסיפור זה התחיל את המסורת של מקום הקבר, שאחר שמביא את דברי ר' בנימין כותב: "ואף ששקר מוחלט הוא שהביאוהו ממקום למקום, כי חיי ראשי אף

אך כבר הובא לעיל שכל הסיפור של ר' בנימין הוא בדוּתא ולא רק עצם ההעברה, כי מאות בשנים לפני הצלבנים כבר נקרא ההר ע"ש שמואל וכבר נזכר קבורתו שם, ועוד הוכחות ברורות כנ"ל.

גם הוכיח שזה שגגה גדולה וטעות גמור לומר שהציון של שמואל הנביא הוא בנבי סמואל, והביא כמה הוכחות ע"ז, הוא מתחיל בטענה שהרי שמואל נקבר ברמה שהיא בהר אפרים ומקום ציון הנזכר הוא בתוך ערי בנימין סמוך לגבעת שאול, ואיך יתכן שדוד כשברח משאול ישב בנויות ברמה שהיא כ"כ קרובה לשאול, וגם פלפל שם ממהלך של שאול שהלך לבקש את האתונות ע"ש.

א"ח"ח 1234567

והנה על תחילת דבריו ששמואל קבור בהר אפרים ומקום הנזכר הוא בערי בנימין, ראה באותו עמוד שם מתחיל להוכיח את הצעתו על המקום של קבר שמואל שהוא המציא, ומחליט שרמתיים צופים ששם קבור שמואל הוא בעיר "ירמות", והיא בחלק של "שבט יששכר", ואיך יתכן כזאת, ע"ז כתב בזה"ל: "כבר כתבתי שהר אפרים מושך לארכו ולרחבו גם לחלק שבטים אחרים, אפרים, מנשה, בנימין, דן וקצת גם בחלק יהודה ברגלי השפלה, ולפי דעתי גם חלק יששכר וכו'", ומוכיח מכמה מקומות שהר אפרים מתפשט גם בנחלת שבטים אחרים.

ומעתה הגע בעצמך, אם יכול לחרוג מנחלת אפרים ולהפליג עד שבט יששכר כדי להצביע על מקום קבורה חדש של שמואל הנביא מקום שלא עלה על דעת אדם מעולם, למה לא יוכל להשאיר אותו על מקומו המקובל, והוא עצמו מונה גם את "בנימין" בין השבטים שהר אפרים מתפשט אליהם.

וראה ברש"ש על המדרש רבה פרשת וישלח שהבאנו לעיל, על מה שכתב המדרש ששמואל הנביא היה בגבולו של בנימין, וכתב ע"ז הרש"ש שאין סתירה לזה מהפסוק שרמתיים צופים היה בהר אפרים מפני שהר אפרים ומתפשט גם לנחלת שבטים אחרים וגם לבנימין והביא ראיות לזה, ומסיים: "ואמר לי בני הר"מ כי בספר תבואות הארץ שנדפס בירושלים (תר"ה) הוכיח כי הר אפרים אינו הר אחד כ"א הרים גדולים מהלך כמה ימים וכולל כמה ערים והביא כמה ראיות ובתוכם ג"כ הראיות שהבאתי אנכי". הרי שהרש"ש משתמש בדברי התבואות הארץ נגד דעתו, אלא ששמואל היה בגבולו של בנימין כדברי המדרש.

ומה שרוצה להוכיח מדברי הרמב"ן ז"ל בפרשת וישלח שרמה של אפרים רחוקה יותר משני ימים מקבורת רחל, כבר נתבאר לעיל בארוכה דאדרבה משם ראה דשמואל לא גר ברמה של אפרים שהרי חזר שאול משם לירושלים ביום אחד.

ועל השערתו שלא יעלה על הדעת שדוד יברח משאול למקום קרוב כ"כ, הדבר פשוט שדוד שרצה לברוח אל שמואל להתחבא תחת כנפי הנביא, ודאי שברח היכן שהנביא נמצא, ומה יעשה שהיה במקום קרוב, וכי יחפש את הנביא במקום שלא נמצא בגלל שזה יותר

בשרו ישכון לבטח, ולא נגע מעולם איש בעצמות האיש האלקים הזה (ומי יודע מה הניחו במקומם ויבנו עליו ציון וקראוהו על שמו), אכן נתאמת הדבר הזה בלב הדור ההוא ויותר בלב הדור האחרון אשר יקומו מאחריהם שמקום ההוא ציון לעצמות הצדיק שמואל הנביא ע"כ. והוא שכח שאי אפשר להוציא אדם ממקום שלא נמצא שם (ולא הבחין שכתוב שם שהוציאוהו "מרמלה" והעתיק "רמה"), ואין לו לחשוש לנגיעה בעצמות הנביא ח"ו. ומעולם לא הצביע שום אדם על שום מקום חוץ מנבי סמואל. שקבור שם שמואל הנביא, וכ"ש על רמלה שנוסדה בשנת ד"א תע"ז ע"י החליף הערבי סולימאן בן עבד אל-מאלך מבית אומייה, דודאי לא היה שם שום מקום שהיה שם ציון או צורת קבר שמאן דהו חשב ששם הוא קבור, וששייך לומר שהוציאו משם עצמותיו של משהו במחשבה שהוא שמואל הנביא.

רחוק, ואדרבה משם מוכח שהיה במקום קרוב, דאיתא במדרש שמואל: "רבי הונא בשם רבי יוסי אמר באותו הלילה שברח דוד מפני שאול למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק למד במאה שנה", ואם כדבריו ששמואל היה רחוק יותר משני ימים משם איך הגיע דוד לשם באותו לילה.

ועל מהלך של שאול בחיפוש האתונות, כבר הבאנו לעיל מהמדרש רבה שהוכיח מפסוקים אלו ששמואל גר ברמה של בנימין, היפך דבריו²⁷.

ומסיק בעל תבואות הארץ שאין צורך להאריך בראיות שהרי ממילא כבר מצא את המקום האמיתי שם חי ונקבר שמואל הנביא ע"ה, ונבוא לבדוק קצת את המקום "האמיתי" שמצא התבואות הארץ, ואת הוכחותיו לאמיתת המקום.

והנה הוא מגלה לנו איך זכה למצא את עקבותיו של המקום עפ"י הוכחות מן הכתובים, כדלהלן: דהרי ידוע ששמואל הנביא היה לוי, וכיון שכן מסתבר שהיה גר באחת מערי הלויים שקיבלו מבני ישראל, ומאחר שנולד בעיר ששמה רמה, א"כ שומה עלינו לתור ולחפש בין ערי הלויים המנויים בספר יהושע היכן נמצא עיר ששמה "רמה" או בדומה לה, ועפ"י נתון זה פשפש ומצא את העיר "ירמות", שנמצאת בנחלת "שבט יששכר" והיא מן העיירות שנתנו בני יששכר לשבט הלויים ושמה דומה לרמה, וכמ"ש (יהושע כא כח) "וממטה יששכר וגו' את ירמות וגו'", והרי מצאנו את רמה רמתים עירו של שמואל.

אולם לא הרגיש ולא שם לבו לפסוק אחד לפניו, שם מפורש דבני שבט יששכר נתנו ערים רק ללויים מבני גרשון, ושמואל הרי היה כידוע מבני קהת, שהרי היה מבני בניו של קרח בן יצהר בן קהת, ובני קהת הלויים קבלו ערים מבני אפרים ומנשה ודן, והכהנים קיבלו מבנימין ויהודה ושמעון, ומאחר ולא נמצא בכל אלו המקומות עיר של הלויים ששמה רמה, א"כ ודאי ששמואל לא גר באחת מערי הלויים ומוכרחים לחזור אל המסורה והקבלה של ישראל.

כסיוע להוכחה שזה המקום האמיתי הוא מביא הפסוק (ש"א יט כב) "וילך גם הוא הרממה ויבא עד הבור הגדול אשר בשכו", והוא יגע ומצא ליד "ירמות" שביששכר עיירה ערבית הנקראת "כפר אסכר"²⁸, והרי מצאנו את "שכו" שבכתוב, ובנוסף לזה מצא באזור

27 גם טוען שלא יתכן ששאל שהלך לבקש אתונות אביו יסב כמחוגה על המרכז כשלשה ימים על חבל הארץ שתכונתו ב' או ג' פרסאות, ע"כ. אכן פשטות הכתוב ופשטות ההגיון הוא כי הלך כמחוגה, אך לא קטנה אלא גדולה, שהלך בכל אורך הר אפרים לכיוון מערב ושם ירד לדרום וחזר לצד מזרח בחלק בנימין כדי לחזור לביתו, וזהו הדרך הישר ביותר שיבחר לו אדם המחפש אביתו.

אכן לפי שיטתו במקום הרמה הרגיש בעצמו שהמסע מסתבך, שמוליך את שאול בדרך עקלתון, הולך אל דרום ופונה לצפון, ולכן הוא מצטדק וכותב: "ואין כל כך לדקדק על סדר הליכתם, כי לא שמרו הסדר והדרך כל הארץ, כי המחפש ילך כפי הנראה והנשמע למצוא מבוקשו ולא שומר דרך הקצר והנכון". ואין מה להוסיף. וכ"ש שקשה עליו מדרך תורתו של שאול שמוזה הוא מופרך לגמרי כמ"ש בפנים, ועל כולם היא שדבריו מכחישים את חז"ל בבראשית רבה כמובא בפנים.

וכמו"כ הוא מביא את דברי "שער הגלגולים" דאלקנה קבור בגליל, ומוכיח מזה דמדהא ליתא הא נמי ליתא, ולא הביט אל המשך הדברים שם שכתב דהא ליתא אבל הא "איתא", כמובא לעיל.

28 ראה בהקדמה הראשונה לספרו תבואות הארץ: "והערים והכפרים אשר כעת בארץ רובם מוסבות שם בלשון ערבי והכרח גדול לחקור ולדרוש בשמות אלה למצוא מבוקשתנו, ולפעמים לא די ששמות האלה לא יועילו לנו לחקירותינו ולדרישותנו, ונהפוך הוא לפעמים מתנגדים להאמת וכו', ואנכי לא אשגיח בחקירותי על שמות הערים בלשון ערבי אם הוא התנגדות למשמעות מקראי קודש ולדברי חז"ל בבלי וירושלמי והמדרשים וספר הישר (דברי הימים) וספר יוסיפון, אשר כל דבריהם נאמנים ונאמרים קודם עת הבלבול". והנה כאן הוא בונה שיטתו על פי דמיון לא יוצלח של שמות הערים בלשון ערבי נגד דברי חז"ל במדרש ונגד כל חכמי בית ישראל.

והנה כשיוצא לחלוק על הכפתור ופרח הכותב שרמלה היא אר"י, משתמש התבואות הארץ בטענת הקבלה:

ההוא מקום שיש שם בור עמוק, ויש לנו כבר את הבור הגדול אשר בשכו. ע"כ. וכל אחד בין מעצמו את חולשת ההוכחה הזאת שאין לה לא ידים ולא רגלים, גם הוא בעצמו כותב שבעיירה "ביר נאבאל" שליד נבי סמואל יש גם בור גדול, אלא שרוצה ליעדה לתפקיד אחר, ואכ"מ.

ואם כבר עסקינן בזה, כדאי לצטט ממחקר ארכיאולוגי שנתפרסם לפני כמאה שנה על "נבי סמואל", שם מובא: "בור מים המצוי עד היום בדרום מערב המסגד, מידותיו של הבור גדולות בצורה בלתי רגילה, עומקו שבע עשרה וחצי מטר, והיקפו בתחתיתו כששים וארבע מטר", הרי יש לנו את הבור הגדול בנבי סמואל,²⁹ ונפל פיתא בבור הגדול.

על דברי בעל הספר אדמת קודש

במאמר הנ"ל שנתפרסם בחודש אייר מחפש הכותב אשלי רברבי על מי להסתמך, וכותב שמי שתוקף בחריפות את הזיהוי של נבי סמואל הוא רבי יצחק גולדהאר זצ"ל בספרו "אדמת קודש" שהוא מכנה את כל הסיפור של קבר שמואל "אגדת ישמעאלים" והוא כותב שכל חוקרי הארץ מבטלים אגדה זו מכל וכל מפני הסיבות השונות שהוזכרו, הוא מצטט גם את בעל "תבואות הארץ" שכותב שהמקום הוא טעות של הישמעאלים הוא מזהה וכו', הוא משער וכו', והוא מציע וכו', והוא מתאר וכו'. ע"כ.

ובכן האדמת קודש אינו כותב שום סיבות והוכחות לסתור את המקום כקברו של שמואל, ואינו מצטט מאף אחד, הוא רק סומך על כמה חוקרים, וכך כותב: "ההר אשר לצפונית מערבית מירושלים במרחק שבעה וחצי קילומטר הוא ההר שהערביים קורין לו נבי סמואל, והמאמינים לדברי הישמעאלים אומרים כי זה הרמתיים צופים, אמנם יש מחוקרי הארץ שלא קבלו אגדת הישמעאלים", עד כאן דבריו לא פחות ולא יותר בנוגע לסתירת המקום, וכל שאר אריכות דבריו הוא לתאר ולבאר את המצאתו על המקום החילופי של קבר שמואל הנביא, שנדון בזה להלן. ולשער איך נוצר הטעות.

כדי לדון אותו לכף זכות צריך לומר שלא העלה על דעתו את מי הוא מכליל בהגדרתו "המאמינים לדברי הישמעאלים" שאילו ידע רק אפס קציהם לא היה מעיז לכתוב כזאת.

ועתה נבא לדון בהצעתו לקבר אחר של שמואל הנביא, וכמו שממשיך "יש מחוקרי הארץ שלא קבלו אגדת הישמעאלים, אולם המקום האמיתי שבו נקבר שמואל הנביא היו נעלמים מהחוקרים".

"אמרתי שאין ספק שדבר זה מקובל ליושבי הארץ שרמלה חו"ל, וחלילה לומר שקר נחלו אבותינו, אלא ודאי כן הדבר וכו'", וזהו כשמדובר בהשערה גרידא שיש קבלה כזו אצל תושבי הארץ והיא קבלה שאינה נשענת על שום סמך, ובא בטענה זו לחלוק על אחד מהראשונים שחלילה לומר כן. ובנידונינו הוא מערער על קבלת כלל ישראל וכל חכמי ישראל בכל הדורות, ואומר כי ח"ו שקר נחלו אבותינו ורבותינו מדור דור. עוד יש להעיר על מה שפירסם בספרו "פרדס" (ירושלים, תרכ"ג י"ג ע"ב) לגבי "המנהג פה עיה"ק ירושלם שילכו ת"ח ויחידי סגולה ביום י"א לחדש מרחשון על קבר רחל, ואומרים שכיום זה מתה וכו', ואמרתי להם לא ירד בני עמכם, אין דעתי מסכמת בזה, כי לא כן הדבר וכו'". ואף שיש ע"ז קושיא מרש"י והמדרש, אך המקור שיום פטירת רחל ולידת בנימין הוא ב"א מרחשון הוא בברייתא דרבי פינחס בן יאיר הנקרא "מדרש תדשא", והביא דבר זה רבינו בחיי פרשת שמות בשם המדרש ובילקוט שמעוני שם. ואמת נחלו אבותינו.

29 על הבור הענקי הזה משערים חוקרים שקרוב לוודאי שהיא אותה הבאר שכתב הסופר הביזנטי פרוקופיוס שהובא לעיל, על הקיסר יוסטיניאנוס שהקיף בחומה את המנזר ע"ש שמואל ובנה שם באר. יתכן מאוד שהקיסר הזה מצא שם את הבור הגדול הנזכר בכתוב, שיפצו וחיזקו, ואשר לכן נראה להם כבניה של הביזנטים. וראה להלו בפרק על החפירות.

והנה לפנינו המקום "האמיתי" שמצא כקברו של שמואל, הכפר נקרא "נבי סליח" וההוכחות לזה הם, כי מסביבו נמצאים המקומות הנזכרים בפסוקים שהיו ברמה, צופים, נויות ברמה, שכו (שי"ן שמאלית) כדכתיב "ויבואו עד הבור הגדול אשר בשכו" ושתי "רמות" אשר באחת מהן קבור שמואל, ומאחר שהערביים מחליפים סדר האותיות, מצא את כל המקומות האלו כדלהלן: "צופים" היא "אום-צאפא" שנקרא מלפנים "כפר אשווע" הנמצאת כמה ק"מ משם, "נויות ברמה" היא "כפר עין" הנמצאת בסביבה, "שכו" היא "ביר זית" הנמצאת עשר ק"מ משם³⁰ דכיון שבשכו היה בור גדול ו"ביר זית" יש בה רמז של "בור" מוכח שזה "שכו" ו"רמה" אחת מן הרמות הלא היא "בית רימה", אמנם חסר לנו החלק העיקרי, ד"נבי סליח" מקום קבורתו של שמואל צריך להיות ב"רמה", אך מאחר שיש לנו את כל המקומות מסביב, צופים ונויות ושכו ורמה אחת, אין ראיה גדולה מזו שהעיר הנקראת היום "נבי סליח" היא הרמה השניה של שמואל הנביא ושם מקום קבורתו, ונשלים בעצמנו את החלק החסר דזו היא הרמה, שמסתמא היתה נקראת פעם "רמה", ואף שאין כאן שתי רמות במציאות, אך מספיק שיש שתי עיירות ששמן "רמה", והיינו "בית רימה" ו"נבי סליח" שמוכרחים לומר שהיתה פעם שמה "רמה", מאחר שכל הסימנים מסביב מתאימים³¹ ע"כ הפלפול.

וכל דמיון השמות רחוקים כרחוק מזרח ממערב, לא קרע, לא נגע ולא פגע.

רק יש לסיים בדבריו שלו עצמו בהשמטות ותיקונים שבדף האחרון של הספר לגבי ענין אחר: "יש עוד להוסיף לבטל דעת החוקרים שנתפתו לצלצלי השמות וכו' החוקרים הקלים בהחלטותיהם לא הבינו וכו'"³². וכאן גם השמות אינם מצלצלים ואינם מפתים ואין כאן לא דוברים ולא יער, כבודו במקומו מונח וכבודו של שמואל במקומו המקובל מונח.

על החפירות הארכיאולוגיות

אחד מהטענות נגד המקום "נבי סמואל" כרמה מקום קברו של שמואל הנביא, הוא כי בחפירות הארכיאולוגיות לא נמצאו שרידים מימי השופטים זמנו של שמואל הנביא ע"ה.

30 קשה מאוד לתפוס איך הצליח למצוא דמיון בין "סליח" ל"שמואל" (במפות רשום "צאלח" ואולי הוא ע"ש צאלח א-דין שעשאוהו לנבי) ובין "כפר עין" ל"נויות" ברמה, ובין "ביר זית" ל"שכו", וכדומה. וחזן מן הדמיון של השמות השואף לאפס, הנה "נויות" כבר נתבאר לעיל דהתרגום וכל מפרשי התנ"ך מפרשים דכוונה "בית אולפנא" היינו שהיה בית מדרש ברמה, ואף לאלו שהוסיפו שהבימ"ד היה במקום ששמו נויות, אבל ודאי שהיה ברמה כמפורש בקרא נויות ברמה, ובגמ' איתא שעסקו בנויו של עולם, וכאן הוא מצא אותה בכפר עין שהיא אמנם באזור אבל לא ברמה שהוא המציא. וה"שכו" שמצא בביר זית היא רחוקה עשר ק"מ אורזי מנבי סליח.

ובאמת שאפשר למצוא שמות יותר מצלצלים באזור נבי סמואל כגון "שכו" - בית איכסא" (לפי כלליו בחילוף סדר האותיות) "צופים" - בית צפאפא, "נויות" - ביתנויה ועוד.

31 וראה שם שמשרטט בדיוק רב את מסלול ההליכה של שאול ונערו כשחיפשו את האתונות, אך כשמגיע לסוף הדרך הרי הוא נתקל בקשיים איך מגיע שאול מארץ ימיני לנבי סליח, ולכן כתב שכשהגיע שאול לארץ בנימין, ויהי אך הגיע לשם ובא לאזור גבעון מיד חזר ופנה צפונה, ושב מהלך של חמש שעות למקום שכבר עבר בתחילה עד שהגיע ליד נבי סליח. והם דברים שאין הפסוק סובלו ואין הדעת סובלתו, ומה שהאריך שם על דרך חזרתו של שאול לביתו, ומתייגע למצוא מזור לשאלה המטרידה איך הגיע שאול לקבורת רחל שהיא לגמרי לא על הדרך שהיה צריך לילך, ומיישב ששמואל ראה ברוח קדשו ששאל רוצה לילך משום מה לקבר רחל וכו' וכו'. ולא ידע שעל מדוכה זו כבר ישבו חז"ל בתוספתא ובמדרש ויישבו אותה, והביאו זאת רש"י וכל מפרשי התנ"ך בלי יוצא מן הכלל, וכפי שהובא לעיל, גם בפסוק מפורש שכל דרך חזרתו היה ביום אחד ולא כפי כל דבריו.

32 והא לך לשונו של בעל "אדמת קודש" לגבי נושא אחר בחקירת הארץ: "דברי הבאי של המחבר ההוא נתקבלו אצל חוקרי הארץ כמושכל ראשון, דבריו המצלצלים בנעימה מצאו חן והפיקו רצון מהחוקרים שברור הזה, גם בעל תבואות הארץ ראה את המציאה הזאת, לקחה וקבעה בספרו".

לפנינו מאמרים שנכתבו ע"י קציני מטה ארכיאולוגיה יהודה ושומרון שרוצים לייחס את האתר למצפה של אותה תקופה של שמואל והם מבטלים טענה זו מכל וכל מכמה טעמים: א. ברוב אתרי ארץ בנימין שיש להם זיהוי מקראי והנוכחים בספר יהושע שופטים ושמואל, לא נתגלה חומר מתקופת השופטים ומראשית ימי המלוכה, ורוב החומר הוא מימי בית ראשון, ואכן גם בנבי סמואל נמצאו מימי בית ראשון ממצאים רבים, כלי חרס וביניהם טביעות על ידיות קנקנים "למלך" "יהד" ועוד, גם מצאו שכבת חורבן שזמנה מימי בית ראשון, וכמה מטבעות מתקופה זו.

ב. הבנייה הצלבנית ומחצבות האבן שהיו בתחום האתר גרמו הרס כמעט מוחלט של השכבות הקדומים ומחקו הכל עד הסלע הטבעי, כך שמובן למה לא נמצאו הממצאים הקדמונים, רק בשוליים הדרום מזרחיים נמצאו הדברים דלעיל, ויש שם חציבות שונות היוצרות בתלקן חללים תת קרקעיים אשר טיבם וזמנם אינו ברור.

ג. החפירות נערכו רק על חלק קטן מאוד משטח האתר, ורוב רובו של המקום לא נחשף ואין יודעים מה מסתתר בו, כך שאין לקבוע דבר מהחפירות.

יש להוסיף עוד סיבה שלא נשאו שרידים מזמן השופטים ברמה, דהנה כתוב במלכים א (טו יז) "ויעל בעשא מלך ישראל על יהודה ויבן את הרמה לבלתי תת יוצא ובא לאסא מלך יהודה". שבנה שם מבצרים גדולים ועצומים שמשם שלט על כל היוצאים ובאים מירושלים וזרק משם חיצים ובליסטראות, וכך חסם את הדרך לירושלים. ואח"כ כשתדל לבנות את הרמה כתיב (שם פסוק כב) "והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי וישאו את אבני הרמה ואת עציה אשר בנה בעשא ויבן במ המלך אסא את גבע בנימין ואת המצפה". וביאר באברבנאל שאסא פחד שמא יחזור בעשא וישתלט על הרמה לכן דאג להחריב את הרמה ולהברית משם כל העצים והאבנים.

ומבואר בגמ' סוטה דף י' ובירושלמי סוף פ"ח דסוטה דאסא לקח אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה וגם התלמידי חכמים ורבנים, וזהו שכתוב "אין נקי". נמצא שעלו מאות אלפי אנשים אל הרמה, וראה בדה"ב (יד ז) דאנשי צבא לכד היה לאסא מיהודה שלש מאות אלף גבורי חיל ומבנימין מאתים ושמונים אלף.

ועתה נתאר לעצמינו שמאות אלפי אנשים ואנשי צבא עולים בהמוניהם אל הרמה כדי להחריבה ולעוקרה משרשה, לקחת משם כל האבנים והעצים. ברור שלא נשאר שריד ופליט ולא נותר זכר מכל מה שהיה בנוי ברמה גם מה שהיה שם לפני שבנה שם בעשא מלך ישראל, ולכן מובן מאוד בפשוט שלא נמצאו שרידים מימי השופטים ברמה, ואכן מה שנמצא בחפירות הוא מאחרי ימי אסא.

אולם מתוך ממצאי החפירות אפשר לנו ללמוד כמה פרטים חשובים, כדלהלן: במקום נתגלו שפע של מטבעות וכפי שכותבים הארכיאולוגים שאינם אופייניים להמצאותו של מנזר, המנזר נבנה לפני ימיו של יוסטיניאנוס עוד במאה ה' לסה"נ, דהיינו סביבות שנת ד' אלפים ק"ס, כלומר בימי האמוראים שהיו באר"י ותקופת הנשיאים שעדיין שלטו באר"י משושילתא של רבינו הקדוש, והמנזר נקרא על שמו של שמואל הנביא, כמובא באריכות לעיל, על פי ריבוי המטבעות מן התקופה הביזאנטית ויש שם רצף של מטבעות מכל התקופה, מתחילת האלף החמישי עוד לפני שהיה שם המנזר וביניהם גם מטבעות ממדינות צפון אפריקה, מכל זה ברור שלא היה זה מנזר רגיל, ומסתבר שכבר בתקופה הביזאנטית שימש המקום אתר עלייה לרגל, כך כותבים הארכיאולוגים.

ואף אנו נאמר כי אכן היה המקום אתר עלייה לרגל, כי היהודים מכל המקומות באו להתפלל על קברו של שמואל הנביא ע"ה,³³ וכאמור היה זה בתקופת הנשיאים מימי תחילת האמוראים רבי יהודה נשיאה, רבי יוחנן וריש לקיש, (שהיה מציין קברי הצדיקים) ההמשך הישיר מימי בית המקדש שהיתה הקבלה והמסורה של המקומות ברורה ומפורסמת, וגם ברור שבניית המנזר ע"ש שמואל היה על קברו.

כמו"כ הם מזהים מערות חצובות שכפי הנראה הוקמו כאכסניה לעולי רגל בתקופה הנ"ל, וזה גם מסייע לדברים דלעיל. אלא שלא היה נהוג בימיהם לכתוב רשמי מסעות אצל היהודים, ולכן אין בידינו רשמים כתובים אלא ממה שכתבו הגויים כפי שהובא לעיל.

גם נמצאו שם מטבעות רבים מן התקופה הממלוכית, שאז כבר נמצאים בכתובים אין ספור רשמי מסעות על העלייה לקברו של שמואל, כפי שהובא חלקם לעיל, וזה תרם לריבוי המטבעות, גם הרבה מטבעות ממלכי החשמונאים בימי בית שני.

עוד נמצא בחפירות כלים וביניהם עשרות טביעות על גבי ידיעות קנקנים שכתוב בהם "דיר שמואל" ומעניין הדבר שכולם נכתבו "שמואל" בשי"ן ימנית כמבטא היהודי, וכמו גם מה שכתב אל מוקדסי על המנזר הזה בשמו דיר שמואל כתבו בשי"ן ימנית. וכל זה מורה שהם קבלו את זיהוי המקום מהמסורת היהודית של הימים ההם.

ולעיל כבר כתבנו על הבור הגדול שיתכן שהקיסר שיפץ את הבור הגדול הנזכר בכתוב.

סוף דבר

א. ציון הקודש של שמואל הנביא ע"ה הוא ההר הנקרא "נבי סמואל" לצפון מערב ירושלים, המקום הזה מקובל קבלה רצופה דור אחר דור, ומוסמך מהאריז"ל ומכל חכמי ישראל בכל הדורות, ולא נמצא שום רמז או שום לשון שיהא משמעו כשמץ של נדנוד ספק או פקפוק בכל דברי גדולי האומה במשך מאות בשנים על אמיתות המקום כקברו של הנביא שמואל ע"ה. ובנוסף יש הרבה מקורות מספרי העמים מזמן האמוראים והגאונים.

ב. המקראות מוכיחות דשמואל קבור בנחלת שבט בנימין, והתנאים במדרש רבה מוכיחים זאת מהפסוקים, ובודאי שאין שום סתירה מהפסוקים על מקום קבורה זה.

ג. הפקפוקים שנתפרסמו על אמיתות המקום, באו ממקורות נכרים המכחישים דעת חכמי ישראל, מחקריהם בנויים על השערות בדויות המבוססים על סילופים והטעיות שקרים וכזבים.

ד. ההצעות החילופיות למקום קבורת שמואל הנביא אין להם שחר ואחיזה כלל והן מופרכות לחלוטין.



33 ראה ברש"י יבמות דף קכ"ב ע"א ד"ה תלתא ריגלי וז"ל: "ובתשובת הגאונים מצאתי כל הנך ריגלי דאמוראי היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם". הרי שהגאונים שקבלו מהאמוראים מעידים שבזמן האמוראים היה המנהג להתקבץ ביום ההילולא על קברו של הצדיק התלמידי חכמים מכל סביביו עם שאר העם, ומובן מאוד שלכבודו של שמואל הרמתי היו באים מכל המקומות ביומא דהילולא דיליה, והמקורות של השנים המאוחרות יותר שבאו לשם אלפי אנשים, הוא אכן מנהג שנמשך מימי האמוראים ואולי עוד יותר קדום.

וכמו"כ מה שמצאו ריבוי המטבעות מכל המקומות גם ממדינות צפון אפריקא, משתלב מאוד עם המובא לעיל מתשובת הרמב"ם ותשובת הרלב"ח שביאר בארוכה כי דרך בני המלכות הזה ומלכיות המערב לנדור ולהקדיש להקדש אדונינו שמואל, ומביאים נדריהם ונדבותם לבית ציון הנביא ע"ה. ומתברר שהיה מנהג אבותיהם בידיהם מזמנים קודמים להביא נדריהם ונדבותם וצורר כספם בידם לבית הציון הקדוש.

מנהגי ישראל

יצחק יהושע שור

מנהגי רבוה"ק מסטאלין קארלין לחודש אלול וירח האיתנים

(ו)

קריאת התורה

פרק יא / יום שני של ראש השנה.

- א. אחר תפילת ערבית עברו לפני רבוה"ק להתברך ולברך, ושרו ורקדו.
ב. בקידוש ליל שני העמידו (א) פרי חדש שיהא על השלחן בעת ברכת 'שהחיינו', ולאחר הקידוש (ב) חלקו פרי חדש [ענבים (ג) ואבטיח (ד)] לחסידים שבאו לר"ה.

א. החסיד ר' משה מלמד ז"ל מחצה"ק בלוצקא: "...בגמר התפילה נגשו כולם לכ"ק זי"ע ומברכים א גוט יאהר א גוטן יום טוב...". וכן ביומן מביקור מרן אדמו"ר זי"ע בארה"ק בשנת תשט"ו: "...אחר התפילה התיישב אדמו"ר על כסאו ואחד אחד נגשו הקהל בברכת גוט יום טוב, ורבים בירכו את רבינו ברפ"ש, פני רבינו הק' מזהירים בלהב הקודש...". ב. החסיד ר' משה מלמד ז"ל מחצה"ק בלוצקא: "...בגמר התפילה... ועוד הפעם רקוד ארוך ארוך...". וכן ביומן מביקור מרן אדמו"ר זי"ע בארה"ק בשנת תשט"ו: "...והקהל יוצא ברקידה של שמחה...". ג. במנהגי מרן אדמו"ר הזקן זי"ע בסדור בית אהרן: "...אחר כך הביאו פרי חדש להקידוש, וקידש עם ברכת שהחיינו...". וב"דברי אהרן" עמ' רכו: בקידוש ליל שני לוקחין פרי חדש לשהחיינו, ויש לכוין עליו בשעת קידוש ובעת הדלקת הנרות...". ד. ראה להלן מרשימות מחצה"ק מסטאלין אצל מרן אדמו"ר הר"מ זי"ע הי"ד, וכן בערב החג:

ראש השנה דבש ותאנים וענבים וכל מיני מתיקה...". במחזור ויטרי (שכג) הביא מנהג פרוכניצא לאכול ענבים לבנים בליל ר"ה ובש"ת מהרי"ל (קכז) שמנע עצמו מלאכול ענבים עד ליל ב' דר"ה וכ"ה מנהג אמסטרדם, והובא גם בא"א להגה"ק מבוטשאטש (רב, ב) וכך משמע במט"א (תר, ו) שזה היה מנהג מקומותיהם.

(ד) הרה"ק רבי פינחס מקוריץ זי"ע אמר: "טעם למה אוכלין ה'ארבז' [אבטיח] בראש השנה, כי הוא גדל מהלבנה שהוא מניע כח המים... והוא התעוררות והמתקת הדינים בראש השנה.... ומטעם זה יש לאכול הארבז בראש השנה שגידולו מהלבנה לעורר החסידים...".

(א) בשו"ע או"ח (תר, ב) ובמג"א שמוניחין פרי חדש לברכת שהחיינו לפי שקדושה אחת הן שני ימי ראש השנה, ואם אין מצוי פרי חדש יברך שהחיינו בלא זה, שמכל מקום הרי שני ימים נפרדים הם.

(ב) במט"א (תר, ו) שהעולם נוהגים שכל אחד מבני הבית נוטל מן הפרי חדש ומברך עליו ברכה הראויה וברכת שהחיינו אף שבאמת אין צורך בדבר כי עיקרו לא בא אלא להסתלק מספק ברכה ואפשר שעושין כן לסימן טוב לחידוש השנה.

(ג) יש שכתבו שלא לאכול ענבים בראש השנה. אכן מנהג קדום לאכול ענבים בליל ר"ה כמובא בתניא רבתי (הל' ר"ה סי' ע"ב): "ואוכלין כלילי

ג. מנהגי היום השני של ראש השנה - כביום הראשון.

ד. יום שני של ראש השנה - יום ההילולא של מרן הרה"ק אור ישראל מסטאלין זיע"א שמנו"כ בפרנקפורט דמיין".

"...מביאים כמה פירות לברכת שהחיינו, ענבים, וכן קאוון [אבטיח] להסתכל עליו בעת הקידוש...". וכן ברשימות מחצה"ק בקארלין אצל מרן אדמו"ר הרא"א זיע"א הי"ד (ראה להלן). החסיד ר' משה מלמד ז"ל היה מוסר מזקני החסידים בחצה"ק בלוצקא, כי הטעם שחלקו 'קאוון' הוא משום 'קוה אל ה'". (אולי אפשר להסמך לכך את מה שהיה בירושלים בר"ה לפני התפילה שאל אחד את מרן אדמו"ר זיע"א מה כ"ק רוצה לשתות, ענה לו אדמו"ר זיע"א מה שותים אצלכם, אמר הלה שאצלנו שותים קאווע, נענה מרן ואמר לו: 'אזוי טרינקען מיר תה, אבער צוליב אייך וועלן מיר טרינקען קאווע', והכין עבורו קפה עם חלב חם בלי מים, ואמר אדמו"ר: 'ס'איז טאקע געווען גוט'). ה. ברשימות מחצה"ק בסטאלין אצל מרן אדמו"ר הר"מ זיע"א הי"ד: "...הרבי מקדש על הכוס, ונותנים להקהל לאכול משהו, ולאחר מכן מחלקים לה'עולם' שהחיינו, או שני ענבים או שני כזיתים קאוון - אבטיח. אחד עומד על כסא ליד הדלת ומחלק לכל הקהל...". וכן ברשימות זקני החסידים בחצה"ק בקארלין אצל מרן אדמו"ר הרא"א זיע"א הי"ד: "...אחר כך מחלק לכל אחד ענבים עם קאפוז...". הרה"ק רבי קלונימוס קלמן מפיאסעצנא זיע"א הי"ד (חתנו של הרה"ק הר"מ מקאזיניץ זיע"א) היה מחלק גם הוא פירות בליל ב' דר"ה, באמרו שהוא מנהג קארלין. יצויין שנראה מתוך הרשימות בחצה"ק בסטאלין אצל מרן הר"מ זיע"א הי"ד שלא נהגו בסימנים בליל ב' דר"ה: "הסעודה כמו אתמול. רק בלא תפוח ובלא ראש. קומפוט אין מחלקים" ו. מנהגי סדור "בית אהרן": "...וביום שני נהגו כל המנהגים כביום ראשון...". בכתבי הרה"ח ר' מאיר בערנשטיין ז"ל הי"ד: "פ"א ביום ב' של ר"ה אחר התפילה שאל אדמו"ר הזקן לנכדו אדמו"ר מפרנקפורט וויא ביסטו געווען פאר א יאהרן? והשיב לו בארין זידישיא [הרה"ק רבי אלימלך מגראדזיסק זיע"א], ושאל אותו: קענסטו מיר נאך מאכין דעם שהחיינו וואס דער זיידע האט גיזאגט [בתקיעת שופר]? ואמר לפניו כמו שאמר. ואמר לו: זאג זע מיר וויא אזוי איך האב גיזאגט, ואמר לפניו. וכשנכנס היונגער [בנו הק' מרן אדמו"ר זיע"א] אמר אליו: איך האב גאר ניט גיוואוסט וואס פאר א בר דעת ער איז, ווען איך וואלט געווען גיוואוסט זיין גרויסן שכל וואלט איך גאר אנדערש גיוועזן גישמועסט מיט אים...". [היה זה כנראה בר"ה תרל"ב שאז חל אדר"ה בשבת ועל כן שאלו רק ביום ב' אז תקעו בשופר. קובאווי"ג גל' לג עמ' קנב בהערה 39]. ז. במכתב מרן הרא"א מקארלין זיע"א הי"ד בשנת תרצ"ב לקראת ר"ה (מטה אהרן, פרי אלימלך, מכתב יז): "השנה הזאת שנת העשירית לפטירת כ"ק אבי מורי הרה"ק זצ"ל, לעורר לכל אנ"ש לזכור את עבודתו עבודת הקודש" ובשנת תר"ח"ץ לקראת ר"ה (דברי אהרן, פרי אלימלך, מכתב נב) חותם: "אברהם אלימלך בהרה"צ הר"ר ישראל זצ"ל זי"ע זכותו הרב יגן עלינו ביום ההילולא קדישא שלו". ח. תיעוד מעניין נרשם ע"י ידידי הר"ר ישראל נתן השל הי"ו מפי הרה"ח ר' שלום דז'אלובסקי ז"ל מחשובי זקני חסידי סטריקוב שהיה בפרנקפורט בעת הסתלקות מרן אור ישראל מסטאלין זיע"א, וכה דבריו: מרן אור ישראל זי"ע שהיה בכפר ליד העיר 'מנהיים' שבגרמניה, מפני ששם גר הפרופסור שטיפל בו, ושם נסתלק לב"ע, והביאו אותו לעיר 'מנהיים', ומשם רצו להעבירו לעיר פפד"מ, אולם בגרמניה היה חוק שאסור להעביר נפטר ממדינה למדינה, ושני בחורים משיבתו של הרב שניידר (שאחד מהם קראו לו חיים יוסף יעקובוביץ [אח"כ היה רב של קהילת האשכנזים ונטמן בעיה"ק ירושלים]), העבירו אותו לפפד"מ בלי רשות, ולפני שהתעסקו במרן זי"ע הוצרכו ללכת לעיר אחרת בכדי לטבול במקוה טהרה. בפפד"מ הביאו את רבינו הק' לבית

ה. ביום ההילולא הראשון, ר"ה שנת תרפ"ג, נסעו האחים הק' בני מרן אור ישראל זיע"א לציון קדשו בפרנקפורט ושהו שם בימי ראש השנה^ט. ובשנים שלאחר מכן נסעו לפעמים בניו הק' לפרנקפורט לימי ראש השנה או סמוך להם^י.

[אח"ח 1234567]

הר"ר פנחס ויקסלבוים ז"ל (שעלה לאחמ"כ לעיה"ק ירושלים ונטמן בה) ברח' אויסטענשטראסה' ושמה ערכו את הטהרה, ובאותו דירה בחדר סמוך למדו פרקי משניות בזמן הטהרה, וגם ר' שלום הנ"ל למד משניות בזמן הטהרה. ההלויה נערכה ב'צום גדליה' בצהרים, ואת ארון הק' לקחו עם עגלה של החברא קדישא, וכל העולם הלך רגלי, (גם הרבני ר' יעקב רוזנהיים ז"ל השתתף בלויה). שתי בנים של רבינו הק' השתתפו בלויה, אבל ר' שלום הנ"ל לא הכירם ולא ידע שמותם [מרן הרא"ש והרי"ח זיע"א - דברי אהרן]. בשעת הקבורה ראה ר' שלום הנ"ל שאחד מהבנים הק' לקח כתבים והניחם בידו הק' של רבינו זי"ע וכך הטמינוהו. בהלויה השתתפו לערך מאתיים איש, וסיפר עוד שלכתחילה חשבו להוליך את רבינו הק' לוורשא [זמן הנסיעה מגרמניה לוורשא ברכבת ארבע שעות]. ט. הגה"ח רבי חיים מענדל קאסטרנאמעצקי ז"ל הי"ד במכתב לאחר ר"ה תרפ"ג: "...בני אדמו"ר זצ"ל כולם היו בפראנקפורט בר"ה. הספור בזה ארוך הוא. ואני לא באתי אלא לקצר...". ברשימות הנ"ל של ידידי הר"ר ישראל נתן השל הי"ו מפי הר"ש דזילובסקי קוראים אנו: "...ביאהרצייט הראשון ראש השנה תרפ"ג באו לפפד"מ כל הששה בנים הק' יחד עם הרבנית הצדקנית מרת ברכה שיינדיל ע"ה נוות ביתו של רבינו הק', וכן בת אחת שהיתה עדיין נערה. וסיפר ר' שלום הנ"ל שבערב ראש השנה שאלו אחד אודות רחוב אחד והוא הראה לו, ואח"כ ראה שזה היה אחד מהבנים הק'. והבנים הק' התפללו התפילות וסעדו את סעודות ראש השנה באותו חדר שערכו את הטהרה של מרן זי"ע בבית הר"ר פנחס ויקסלבוים ז"ל הנ"ל, ור' שלום הנ"ל אף השתתף בשלחן הק' שערכו כל האחים הק' יחד בראש השנה ביום". י. מתוך מכתבי קודש האצורים בבית גנזיו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א אנו למדים על הנסיעה לפרנקפורט: במכתבי מרן הרא"ש זיע"א הי"ד בנו בכורו של מרן אור ישראל מסטאלין זיע"א הוא מזכיר נסיעותיו לפרנקפורט על ראש השנה, במכתבו מיום א' אלול תרפ"ו כותב: "כנראה אהי איה"ש על ר"ה [תרפ"ז] בפראנקפורט והשי"ת יעזור שנפעול כל הנצרך", ולאחר מכן בטי תשרי תרפ"ז: "תשובתי נתאחרה מחמת שלא הייתי בביתי כי הייתי על היא"צ של כ"ק אבי הרה"צ זצ"ל בפראנקפורט והזכרתי כלכם שמה לטובה", ולשנה הבאה כותב בג' נצבים תרפ"ז: "על ר"ה זה [תרפ"ח] נסעו לפראנקפורט כי אמי היקרה הרבה"צ שליט"א עם אחותי היקרה הכלה מ' חנה שליט"א מחמת שנוסעים על הציון הק' קודם החתונה...". ולשנה האחרת, א' האזינו תרפ"ט: "נוסע אני מחר אי"ש לפראנקפורט על היא"צ [תר"ץ] יתן ה' שנפעל כ"ט עלינו ועכ"י...". בא' שלח תרצ"ב כותב: "בר"ה העבר [תרצ"ב] הייתי בבית בסטאלין ולא נסעתי לשום מקום", ובא' חיי [שרה] תרצ"ג: "לפראנקפורט לא נסענו הפעם מחמת המצב שמה". אחיו הק' מרן הר"א זיע"א הי"ד מווארשא כותב ביום א' וזאת הברכה: "הייתי על... בפרנקפורט והזכרתי את כולם בפרטות...". ובאגרת מיום ג' וזאת הברכה מחרת יוה"כ: "הקוויטל ששלח הנחתי על האוהל הק' של אדמו"ר ז"ל (כי הייתי בפרנקפורט)". במכתב מיום א' פרי נצבים תר"ץ כותב הרה"צ ר' אברהם יעקב שפירא זצ"ל מגוואדזין חתנו של מרן אור ישראל מסטאלין זיע"א: "גיסי הר"ר אהרלע שליט"א נוסע על ר"ה לפראנקפורט...". ובכתבי חסידים נרשם: "כמה שנים אחר הסתלקות הפ"פ כל שנה נסע בן אחר לפרנקפורט (או לבאד-מנהיים) להיות שמה בראש השנה ליארצייט, כשהרה"ח ר' חיים שמואל אוירבך ז"ל היה בווינה נסע עם מרן הר"א מסטאלין-וורשא זיע"א הי"ד, וכ"ק הר"א התפלל שמה מוסף לפני העמוד "און ס'האט געשניטן אלע איברים"...". יא. במכתב מזקני החסידים אצל מרן אדמו"ר הרא"א מקארלין זיע"א הי"ד מ"יום ה' פ' תבוא פ"ח

ו. בניו הק' רבוה"ק עברו לפני התיבה². וכן היו מעלים נר לכבוד ההילולא³, וגם קהל החסידים⁴. רבוה"ק היו שחים עם יחידי סגולה בגדולת וקדושת בעל ההילולא⁵.

פראנקפורט⁶ כתוב לאמור: "הכנה לילך על הציון היתה כמו על שבת, כתונת, מכנסים, מלבושים. זמן ארוך עמד וזלגו עיניו דמעות טרם לקח התהלים, ובחזירתו נזלו דמעות עיניו בלי הפוגות. הזכרתי כל אחד מהאחים הטובים...". ובמכתב מאותה שנה כותב הרה"ח ר' אהרן אוירבך ז"ל שנסע עם מרן זיע"א מארה"ק חזרה לעיר קארלין בח' אלול תרפ"ח: "בה"י יום ה' דסליחות תרפ"ח פעה"ק קארלין יע"א... שני פעמים הי' כ"ק אדמו"ר על הציון הק' זיע"א ביום חמישי פ' כי תבוא. וביום א' נצבים. ובפעם השני מסרתי לו הקוויטיליך שהיו בידו שמסרו לי אנ"ש שבירושלים ת"ו. כי בפעם הראשון לא קיבל שום צעטיל... ורק הייתי מתגעגע והלואי שיהיו אתי עוד עכ"פ חמשה מאנ"ש מזקני אנ"ש הי"ו ולראות איך שהיה יושב בתוך הוואגאן בנסיעתו דרך איטאליא ומדינת שווייץ ובכל פעם היה כ"ק שליט"א עומד אצל החלון והיה מנגן בקול קדושה ונעימה תנועות מנגונים, ואיך כ"ק שליט"א היה יושב ומתנמנם והיה פניו הקדושים מלאים זיו והדרת קדושה ממש כמו פניו הקדושים של קדושת קודש הקדשים מפראנקפורט זיע"א...". וברשימות זקני החסידים בליל ב' של ר"ה בקארלין: "ושתינו יין שהביא מפראנקפארט...". יב. מרן אדמו"ר הר"מ מסטאלין זיע"א הי"ד עבר לפני התיבה לתפילת ערבית וכן לתפילת שחרית מילעולם יהא אדם וכן חזרת הש"ץ שחרית ותפילת מנחה. (רשימות מחצר קדשו בסטאלין). מרן אדמו"ר הרא"א מקארלין זיע"א עבר לפני התיבה בתפילת ערבית, וליברוך שאמר' עד 'המלך', וכן לחזרת הש"ץ שחרית. (ברכת אהרן עמ' רז). מרן אדמו"ר זיע"א עבר לפני התיבה בחצה"ק בלוצקא לתפילת ערבית (החסיד ר' משה מלמד ז"ל ברשימותיו, וכן ביומן מביקורו בארה"ק בשנת תשט"ו), ו'המלך' עד הוצאת ספר תורה (החסיד ר' משה מלמד ז"ל ברשימותיו), בארה"ב עבר לפני התיבה בחזרת הש"ץ שחרית (מכתב הרה"ח ר' פייבל אוירבך ז"ל), ובירושלים בשנת תשט"ו התפלל ערבית וחזרת הש"ץ של שחרית (ביומן מהביקור: "...רבינו מדליק את הנרות והתפלל מעריב לפני התיבה, מחמת חלישותו הגדולה רק קול דממה דקה ישמע, מצב בריאתו של רבינו שאינו משתפר מעורר דמעות בעיני אנ"ש הכואבים ומצטערים בסבלו, ובכל זאת מעורר קולו של רבינו את הלבבות ומתפללים בחתלהבות...", ובהמשך היומן, בתפילת שחרית: "...חזרת הש"ץ התפלל אדמו"ר בעצמו, רבינו אוזר את שארית כוחותיו וכל דבור יוצא מלב נשבר ונדכה ובקול דממה דקה, שוב נזכרים בהבדל כוחותיו מאז לפני שמונה שנים שהתפלל בקול אדיר, ואולם הצד השווה שבהם שקולו ערב ונעים מושך ומעורר הלבבות, נעימה של שמחה והתעוררות לחשבון הנפש משולבת ברגשי תשובה חרטה וקבלה, חודרת לכל האברים...". [בר"ה תש"ז לפני תפילת ערבית נכנס מרן זיע"א לחדרו בבית האכסניה, סגר את הדלת אחריו, סתם חורים וסדקים והתייחד בינו לבין עצמו. ביציאתו מן הקודש היו פניו הק' כלהבת אש]. יג. ברשימות מחצה"ק בסטאלין אצל מרן אדמו"ר הר"מ מסטאלין זיע"א הי"ד: "...הרבי נכנס לבית הכנסת, מדליק נרות כי יש לו היום ההילולא של אביו ז"ל...". ביומן מביקור מרן אדמו"ר זיע"א בארה"ק בשנת תשט"ו, גם לפני תפילת ערבית וגם לפני תפילת שחרית: "בבוקר הגיע אדמו"ר לביהכ"נ בשעה הקבועה ומראה פניו נורא, נכנס לחדרו ובבחינת פושט צורה ולובש צורה פשט הקאפאטע ולבש הקיטל, ובפנים לוהטות נכנס לביהכ"נ ולבש הטלית והדליק הנרות...". יד. החסיד ר' משה מלמד ז"ל מחצה"ק בלוצקא: "...מדליקים נרות לכבוד ההילולא. כל אחד שתי נרות...". וברשימות מחצה"ק בסטאלין אצל מרן אדמו"ר הר"מ זיע"א הי"ד: "...גם בניו והחסידים מדליקים נרות...". ובהמשכו: "...בבוקר לפני התפילה נכנס הקהל לזאל הגדול שהרבי ז"ל ישב תמיד, מדליקים שם נרות ואומרים תהלים...". גם תפילת מנחה התפללו בחדרו של בעל ההילולא. טו. ברשימות זקני